

ПРИЛОЗИ ПРОУЧАВАЊУ ЈЕЗИКА

ИЗДАЈЕ:
ОДСЕК ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК И ЛИНГВИСТИКУ
ФИЛОЗОФСКОГ ФАКУЛТЕТА У НОВОМ САДУ

НОВИ САД

34

2003

МНВ. бр. 13250

Чланови редакције:

Др Мато Пижурица, ред. професор
Др Вера Васић, ред. професор
Др Љиљана Суботић, ред. професор
Др Јасмина Грковић-Мејдор, ред. професор
Др Владислава Петровић, ванр. професор
Др Ивана Антонић, ванр. професор

Главни и одговорни уредник:
Секретар:

Др Љиљана Суботић
Марина Курешевић

За издавача:

Проф. др Марија Клеут, декан

На основу мишљења Покрајинског секретаријата за образовање и културу публикација *Прилози проучавању језика* ослобођена је пореза на промет. Штампање овог броја финансирало је Извршно веће Аутономне покрајине Војводине. Захваљујемо на финансијској помоћи.

Штампа: КриМел, Будисава

ДЕЛОВИ ЉУДСКОГ ТЕЛА КАО КВАНТИФИКАТОРИ

*Рађено поод руковоодсџвом
проф. др Вере Васић*

САЖЕТАК

На основу грађе Семантичко-деривационог речника, Свеска 1: човек – делови људског тела сачињен је регистар лексема које регуларном метонимијом могу да развију квантификаторско значење као секундарно. Дато значење по правилу остварују лексеме којима се именују периферни, а уз то и покретљиви делови тела, и то само у одређеној семантичкој позицији.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: квантификатор, партикуларизатор, делови људског тела, мерне јединице

Пошио је човек сџекао сасвим јасну слику своџ власџишџоџ шела, пошџо ѓа је схваџио као у себи заџворен и рашчлањен орџанизам, оно му сад служи, џако реџи, као модел по коме ѓради целину свеџа. То је за њеџа џрвобџиџни сџсџтем координаџје на који се у даљем џоку сџално враџа и џозива, џа, џрема џоџме, од њеџа узима и оне називе који му служе за језичко означавање џоџ џока.

(Е. Касирер, стр. 138)

1. Од најстаријих времена човек је количину различитих материја, величину, дужину, ширину или површину различитих предмета, ређе количину неких природних појава, одређивао према деловима свога тела, те су се називи појединих делова тела употребљавали као идентификатори квантитета именичког појма, као конвенционалне јединице мере.¹ Како речника грађа указује на то да се у функцији квантификатора не јављају сви делови тела, испитивање је усмерено на сачињавање регистра лексема којима се означавају делови људског тела који се користе као квантификатори, на идентификацију типа квантификатора, и тражење одговора зашто су баш ти називи од-

¹ Људско тело је и основа нумеричког типа квантификације; уп. Касирер „Разликовање бројчаних односа, као и разликовање просторних односа, полази од људског тела и његових удова, па се одатле шири на цео чулно-опажајни свет. Властито тело свуда чини основни модел првих примитивних бројања: “бројати” значи пре свега само одређене разлике, које постоје код било којих спољашњих објеката, означити тако да се оне, тако рећи, могу пренети на тело онога ко броји и очито показати на њему. Према томе, сви бројни појмови су, пре него што постану вербални појмови, чисто мимичко збрајање руку или других делова тела”. (стр. 159)

носно ти делови тела погодни за квантификовање и који семантички фактори утичу на однос квантификатора и објекта квантификације.

Квантификовање је давање податка о количини објекта који се квантификује, те се језичка (лексичка) средства којима се изражава квантитет називају квантификатори (Пипер 1981). У зависности од типа квантификације квантификатори могу изразити тачну бројну вредност детерминисаног појма – нумерички квантификатори, или приближну количину објекта узетог самог по себи односно количинско својство неког објекта у односу на неки други објекат – нумерички квантификатори.

Партикуларизовање је, како пише М. Ивић (1980), уочавање појединачног тј. преобраћање неизбројивог у избројиво; а језичка (лексичка) средства којима се тај поступак изражава су партикуларизатори. Партикуларизовање је специфично за оне именице којима се означавају неизбројиви ентитети чији облик не информише о разликовању по броју. Зато што именују материје, односно неку неуобличену масу или неодређено мноштво (вода, блато, гвожђе, песак и сл.) не могу се директно повезати с бројном одредбом (*једна вода, *два блата, *три песка.),² већ подлежу индиректном повезивању с бројним вредностима посредством партикуларизатора који информише о мери и/или облику (кап воде/две капи воде, чаша воде/три чаше воде, шака соли/пет шака соли).

М. Ивић издваја четири семантичка типа партикуларизатора: квантификаторски, уобличивачки, квантификаторско-уобличивачки и неутрални. Квантификаторско-уобличивачки, како сам назив упућује, поред детерминације по мери врши и детерминацију по облику.

На основу критерија М. Ивић и П. Пипера можемо предложити следећу класификација лексема које означавају делове људског тела:

1. лексема у функцији квантификатора именице (Qnom) - *сукња до колена*
2. лексема у функцији квантификатора глаголске радње / интензитета (Qverb)³ - *догорети до нокаша*
3. лексема у функцији квантификатора придева који детерминира именицу (Qadj) - *с прсића гебео*
4. лексема у функцији квантификаторско-уобличивачког партикуларизатора именице (PFnom) - *главица куйуса*
5. лексема у функцији квантификаторског партикуларизатора именице (RQnom) - *шака соли*
6. лексема у функцији квалификатора именице на основу квантификације (QualQnom)⁴ - *у глаку исћи*.

² Треба направити разлику између ситуације када је партикуларизатор (квантификаторско-уобличивачког) типа испуњен, али се подразумева, као у пр. *попио је две кафе* (мисли се на две шолице кафе), и када га нема **попио је две воде*. Данас се, међутим, све чешће може чути конструкција типа *купио је у продавници две воде*, где је испуњен партикуларизатор *флаше* обично од 1,5 л; а што је свакако последица актуелне ситуације да се вода (флаширана) све чешће купује.

³ Примери када се лексема нађе у функцији квантификатора глаголске радње као интензификатор или екстензификатор биће регистровани, али неће бити коментарисани (нпр. *доћи до зрла, не видећи даље од носа* или, посредно, *црно под ноштиом*).

⁴ И ови примери ће бити регистровани, али не и коментарисани.

У својој књизи *Полисемија и организација лексичког сисџема у српскоме језику*, Д. Гортан-Премк говори о томе да лексеме којима се именује део људског тела регуларном метонимијом развијају секундарно значење површине, висине или ширине коју тај део заузима. Она наводи примере следећих лексема: *сџоџа*, *лакаџи*, *чело*, *глава*, *длака*, *џрсиџ* - за главу виши, за џрсиџ шири, *џлаџино џри лаџиџа дужине*, и додаје да је један део тих лексема некада био у функцији мерних јединица (Гортан-Премк 1997: 70). Она истиче да је за развијање новог значења (односно нових семантичких реализација) неопходна сема о (приближном) броју тј. величини или запремени и сталности тога броја.

Квантификаторско значење лексема којима се означава део људског тела је секундарно. То значи да се те лексеме у свом основном (номинационом) значењу не могу употребити као квантификатори. Неопходно је да постоји одређена семантичка позиција у којој ће се лексема појавити и то таква да је именица (или нека друга реч) која уз њу стоји семантички детерминише.⁵ Тек у таквом контексту (са семантичким детерминатором) формира се квантификаторско значење (*шака соли / џружио је шаку*).

ЛЕКСЕМА	КОД	КОЛОКАЦИЈА	РМС	ФР
брк	Qnom	соли ни на брк	-	-
влас	Qadj	за влас виши	+	-
	QualQnom	на влас исти	+	+
врат	Qverb	бити до врата у дуговима бити задужен преко врата	+	+
	Qnom	снег до врата	-	-
глава (главица)	PFnom	глава шећера, глава/главица купуса	+	-
	QualQnom	за главу виши, од главе до пете, преко главе	+	-
глежањ	Qnom	снег до глежњева	+	-
грло	Qverb	доћи/бити до грла, певати колико те грло носи	+	+
	QualQnom	пун до грла љутње	+	-
длака	Qadj	за длаку виши	+	+
	QualQnom	у длаку исти	+	+
длан	PQnom	длан платна, продужити сукњу за длан	+	-
	Qadj	за длан шири	+	-
зуб	QualQnom	до зуба наоружан	+	-
	Qnom	није ни на један зуб, трбух до зуба	+	+
кожа	QualQnom	мокар до голе коже, сама кост и кожа	-	+

⁵ О семантичкој позицији и лексичком слагању, односно о лексичким спојевима пише Д. Гортан-Премк у *Полисемија и организација лексичког сисџема у српскоме језику* и Т. Прџић у *Семантика и џраџмаџиџка речи*. Оно што Д. Гортан-Премк назива лексичким слагањем са семантичким детерминатором, Т. Прџић назива ограниченим колокацијама.

ЛЕКСЕМА	КОД	КОЛОКАЦИЈА	РМС	ФР
	Qverb	покиснути до голе коже, опљачкати до голе коже	+	+
колено	Qnom	снег до колена, сукња до колена	+	-
	QualQnom	(не)бити коме (ни) до колена	+	+
кост	Qverb	покиснути до (голе) кости	+	+
	QualQnom	сама кост и кожа	+	+
лакат	PQnom	платно три лакта дужине ⁶	+	-
	Qadj	лакат широк	+	-
	QualQadj	крвав до лаката	-	+
	Qverb	радити до лаката	+	+
нога	Qverb	потући/поразити до ногу	+	+
	QualQnom	бити једном ногом у гробу	+	+
нокат	Qverb	догорети до ноката, бити дужан и црно испод нокта	+	+
нос	Qverb	налазити се/бити пред/под носом, доћи до носа, не бити ни до носа, не видети даље од носа	+	+
око	Qverb	док оком трепнеш	+	+
палац	PQnom	скратити сукњу за палац	+	-
	Qadj	палац дебео	+	-
пас/појас	Qnom	вода до појаса	-	-
пета	QualQnom	од пете до главе	+	+
прса	PQnom	победити (у трци на 100 метара) за прса	-	-
	Qverb	борити се прса у прса	-	+
прст	PQnom	скратити косу за два прста	+	-
	Qadj	с прста дебео	+	-
	Qverb	на прсте избројати	+	+
	QualQnom	не види се прст пред оком	+	+
ребро	PFnom	ребро чоколаде	-	-
стопа	PQnom	брдо високо петсто стопа, стопа земље	+	-
	Qverb	не одступити ни за стопу	+	-
	QualQnom	стопу по стопу	+	+
струк	Qnom	вода до струка	-	-
табан	PQnom	ширина од тридесет табана	+	-
теме	Qverb	у храброст и радост до темена [је] загњурен, ⁷ свега ми је преко темена	+	-
	QualQnom	од пете до тјемемена сваки педаљ да- ма ⁸	+	-
чланак	Qnom	снег до чланака / сукња до чланка	+	-

⁶ (Д. Гортан-Премк)⁷ РМС⁸ РМС

ЛЕКСЕМА	КОД	КОЛОКАЦИЈА	РМС	ФР
шака	Qnom Qadj	шака соли коњ висок 16 шака ⁹	+ +	- -

У првој колони регистра дата је лексичка јединица (лексема), у другој ознака којој врсти квантификатора она припада (код), у трећој њена језичка реализација (колокација), а у четвртој и петој колони означено је да ли Речник српскохрватског књижевног језика (РМС) и Фразеолошки рјечник хрватског или српског језика (ФР) бележе употребу ових јединица као квантификатора / партикуларизатора.

С обзиром на број јединица са истим кодом, те на отвореност лексема и њихову способност да улазе у колокацију с другим лексемама - колокациони опсег,¹⁰ као и на домен и учесталост употребе, могућно је сврстати лексеме у одређене групе.

Према коду, издвајају се следеће групе лексема које у одређеним колокацијама непосредно дају податак о квантитету:

1. Qnom – *брк, врай̄, ѓлежањ, зуб, колено, ѓас (ѓојас), сѓрук, чланак*
2. Qadj – *влас, глака, глан, лакай̄, ѓалац, ѓрсѓ, шака*
3. PFnom – *ѓлава, ребро*
4. RQnom – *глан, лакай̄, ѓалац, ѓрса, ѓрсѓ, сѓоѓа, ѓабан, шака*

Као што се види, иста лексема може да има функцију различитих типова квантификатора. На то поред општег слагања (компатибилности) лексема, свакако утиче семантички детерминатор чије је постojање неопходно да би се реализовало квантификаторско значење. Тако долазимо до колокационог опсега лексема.

2. Анализа лексема на основу примера у РМС усмерена је на утврђивање диференцијалних сема (ДС) на основу којих се успоставља однос квантификатор / партикуларизатор (део људског тела) – појам који се квантификује.

брк [ДС: дужина > Q (мале) количине] у функцији квантификатора именице у значењу 'јако мало' - *ни на брк соли*; ни РМС ни ФР не бележе такву употребу.¹¹

буѓ/буѓина [ДС: висина > Q висине] у основном значењу не употребљава се у функцији квантификатора у стандардном језику, али у неким дијалектима, у којима остварује значење *лист на човечјој ноzi*, могућа је и таква употреба, нпр. *Носи краташне првене бјечве до ниже бута. Љуб* (РМС).

влас и глака¹² [ДС: дебљина > Q (мале) количине] као изузетно танак израштај на човековом телу (глави), који је посматран појединачно готово невидљив, користи се као мера онда када је потребно указати на изузетно малу разлику у величини два објекта, тако малу да је готово и неприметна; *за длаку = готово, скоро, умало - за длаку виши = мало виши, ѓоѓово и да*

⁹ РМС

¹⁰ Према колокационом опсегу Т. Прћић разликује отворене, ограничене и везане колокације (стр. 121-122).

¹¹ Одредница и колокације дате су курзивом, а подвучено дефиниције и примери из Речника МС и из Фразеолошког рјечника.

¹² Заједно ћемо их размотрити, јер су синоними, и отуда имају исту или готово исту употребу.

није виши / за длаку дужи = мало дужи, гошћиво и да није дужи, за влас умало, веома мало је недостајало (РМС), фали [за] влас = врло мало недостаје, замало (ФР). У комбинацији са негацијом ове лексеме имају значење нимало: ни за влас = нимало ни у длаку, за длаку = нимало (РМС); ни за длаку није њорасџао = нимало није њорасџао. Ове лексеме се користе као квалификатори радње у изразима на длаку, у длаку (причати, мерити) у значењу потпуно, тачно (причати, мерити) не изостављајући ништа (РМС), односно као квалификатори именичког појма на основу квантификације када је потребно указати на потпуно исту величину (количину) објеката који се мере (на влас исти, једнак, сличан = потпуно исти, једнак, сличан (РМС)).

враш [ДС: висина > Q интензитета / висине] користи се као квантификатор интензитета радње (до врата, преко врата = преко мере РМС), али и као локализатор оријентационог типа за мерење дужине (висине) - *снег до врашја, вода до врашја*, при чему се поред податка о мери (висини) даје и податак о великој количини (*најдао је снег до врашја* - отприлике метар и по висок и уз то у великој мери, јако пуно снега). У функцији локализатора оријентационог типа јављују се и лексеме: *чланак (глежањ), лисџ, колена, сџрук (џојас)*. Често код ових лексема контекст разрешава и прецизира само значење (нпр. *вода до колена* - може да има значење *џлишџа вода*, ако се односи на реку или море; или супротно *дубока вода*, ако је реч о малом, горском потоку).

џлава [ДС: облик / величина > Q запремине, дужине] као партикуларизатор (квантификаторско-убличивачког типа) поред лексеме *џлава*, често се у истом значењу јавља и лексема *џлавица* (глава купуса, кеља / главица купуса, кеља); у другом случају десемантизује се сема деминутивности, а актуелизује сема облика и величине. Ова лексема се јавља и као квантификатор придева који детерминише именицу и истовремено као квалификатор именичког појма на основу његове квантификације - *за џлаву виши*. Овај израз уобичајен у свакодневној комуникацији не бележи РМС, а бележи га Д. Гортан-Премк (1997). Таквом квалификацијом, међутим, не даје се податак о стварној висини особа које се мере, већ само податак о томе да је једна особа виша (нижа) за 20-25 цм од друге, њиме се, дакле, утврђује међусобни однос њихових висина.

глежањ [ДС: висина > Q висине] само у функцији локализатора оријентационог типа за мерење висине; нпр. *Гази снијег до глежњева Ђиш*. (РМС)

длан [ДС: ширина > Q дужине / ширине] РМС бележи да је длан дужинска мера; нпр. *Старчиш са рукавима настављеним с длана широким сомотом. Срем. Сјекао [је] читаве дланове широке, палац дебеле досовине. Кра*. (РМС) Сврставамо га у партикуларизаторе квантификаторског типа пошто се њиме углавном мери дужина / ширина објеката релативно малих димензија (*длан џлашџа, сукња дуљачка шешџ дланова*, али никада *зџрага висока хххх дланова*).

зуб [ДС: величина > Q (мале) количине] употребљава се као квантификатор придева, нпр. *до зуба (наоружан) = веома много наоружан* (РМС) и у значењу сувише мало као квантификатор именице којом се именује храна. За ово квантификаторско значење искориштене су семе 'служи за ситњење хране' 'мале је површине' и 'има их пуно у вилици човека' (зато се у том изразу никада не користи множина). У ФР се дефинише на следећи начин: *није (нема) ни на (за) [један] зуб = сасвим је мало/премало, недовољно је, а*

примерује са Обрће Груја оно парче хљеба и вели: -Ово бре, нема ни за један зуб. - Јаковљевић I. Грађа.

колeно (уп. *врай*)

лакai [ДС: дужина > Q дужине] РМС бележи да је *лакai* старинска мера за дужину која износи око 70-77 цм. Лактом се мери дужина / ширина платна, просторије и сл., углавном оних објеката на које се лакат може приклонити; нпр. Преда мном стајаше потпуна слика човјека, лакат отприлике велика. Јурк. У дубини од шест лаката ... могли су видети. Андр. И. (РМС), платно три лакта дужине (Д. Гортан-Премк).

џалаи [ДС: дужина > Q дужине, ширине, дебљине] према РМС *џалаи* је стара мера за дужину и ширину, различита у разним крајевима. Обично се палцем мере објекти малих димензија и то тако што се палац прислања уз њих. Плетиље често своје плетиво премеравају палцем (*негосџаје још два џалаи до џуне дужине*). РМС бележи следеће примере - На јарузи је лед палац дебео. Донч. Сунце за палац одскочило изнад врхова. Ђон.

џас / џојас (уп. *врай*)

џрса као квантификатор користе се за мерење раздаљине између два објекта која су у контакту; нпр. *џобедџији за џрса = за ширину џрса*.

џрси [ДС: ширина > Q дужине, дебљине, висине, ширине] у народном (нестандардизованом) систему мера *џрси* је, како бележи РМС, мера за висину и дебљину. Дужина / дебљина и сл. утврђује се према ширини прста на руци одраслог човека - приближно 1,5 цм; нпр. *џродужџији џаниџалоне за два џрсиа - џприближно 3 цм, расџањџији џесџо оклаџијом дебљине џрсиа - џприближно 1,5 цм, за прст шири (Д. Гортан-Премк).* У функцији квантификатора може бити детерминисан нумеричким квантификаторима 2 и 3, али не и 4 јер четири спојена прста чине длан, а то је већ нова мерна јединица; нпр. *скраџијији косу за (с) дваџири џрсиа, џорубџији сукњу с (за) два џрсиа.* Значење неодређено мале висине или дебљине остварује се у примерима типа *ни за џрси нарасџао - скоро нимало; за џрси шири - мало шири.* Релативност објективно исте мере потврђују примери у којима је дебљина прста велика дебљина, нпр. *џрашина с џрсиа дебела - има је мноџо јер дуџо није обрисана, хлеб намазан маџћу с џрсиа - има мноџо масџи, обилно, боџаџо намазан.* У изразу *на џрсије се може избројаџи* актуализује се сема 'број прстију на руци', а он је релативно мали.

ребро РМС не бележи употребу лексеме *ребро* у партикуларизаторско-квантификаторском значењу у примерима типа *ребро чоколаде*, али је то израз који се може пронаћи у готово сваком новијем кувару и свака домаћица га разуме. То је мера од 25 грама чоколаде за кување, што је осми део чоколаде од 200 грама која има 8 ребара. У колокацију са именицама *чоколада* и *радијаџор* именица *ребро* ступа на основу сличности по облику 'танко, дугуљсто', те односа део – целина ('везано, наслагано једно до другог').

сџоџа [ДС: дужина > Q дужине] некада је била јединица мере за дужину величине једног просечног људског стопала (0,324м) - На једној ... до петсто стопа високој [кписури] бијели се мален градић Јасново. Кум. [Царски плашт] био је од тешког сомота, дугачак девет стопа. Андр. И. (РМС). У овом значењу *сџоџа* има партиитивно значење квантификаторског типа, као и у *комадић, делић (о земљи) - Требало [се] борити, те ... извојевати сваку стопу земље. Јаџ. Холандези ... су сваку стопу земље ... готово отели од*

бурна океана. *БВ 1909*. Јуришали су батаљони ... освајајући стопу по стопу земље. *Јак*. (РМС). Ни у једном ни у другом случају није искориштена сема облика.

сѝрук (уп. *враѝ*)

шабан [ДС: дужина > Q дужине] у РМС у значењу дужина стопала као мера за дужину, стопа. - Гради кулу сењски капетане у ширину од тридесет табана. *НП Вук*.

чланак (уп. *враѝ*)

шака [ДС: ширина, облик > Q ширине, дужине, запремине] у значењу 'шака као мерна јединица' - ширина од неколико сантиметара (РМС) искориштена је сема ширине, нпр. [*Коњ*] висок 16 шака. *Нуш*. Шаком може да се мери све оно што и дланом - сукња дуљачка чеѝири шаке, скраѝиѝи сукњу за шаку. У значењу 'количина нечега што може стати у стиснуту шаку' искориштена је сема запремине. Шаком се мери количина зрнастих, прашкастих материја (брашно, со, шећер, кукуруз, семенке, пиринач, пасуљ, ораси), нпр. Дај ми једну шаку брашна. *Вук Рј* (РМС), шака соли (Ивић 1995: 21), као и количина појединачних невеликих ентитета у чврстом стању који се могу захватити шаком (нпр. јагоде, малине, шљиве), Зграби из кошаре шаку шљива. *Беѝ*. (РМС). Течност се не мери шаком зато што не може дуго да се задржи у њој. Једини изузетак од овог правила је вода, што је непосредни одраз навике пијења воде са извора. У значењу мали број (људи и сл.) (РМС) такође је искориштена сема 'запремине' али и сема 'мала количина, мали број уопште', нпр. Та шака наоружаних људи, то је наша будућност. *Чол* (РМС). У експресивној употреби често се користи израз шака јага у значењу ситан и слаб човек. - Мали, шака јага, мршав, броје му се ребра. *Пол. 1973. 2* (РМС), где је лексема *шака* у функцији партикуларизатора квантификаторског типа.

3. Човек је да би измерио разне објекте у својој околини пошао од свога тела. Узео је не само називе делова тела већ и њихове квантитативне вредности и створио првобитни систем мера који углавном није давао прецизан већ приближан податак о количини / величини нечега. Како се развијала потреба за све прецизнијим мерењем, тако се усавшавао ситем мерних јединица, које су временом стандардизоване, али се и даље у многим ситуацијама користимо управо овим, увек доступним, које су делови нашег властитог тела.

Да би се могло успоставити квантификаторско значење, неопходна је сема о броју и о сталности тога броја (одређена количина, константна количина). Зато се увек делови тела као мера односе на одраслу особу, те се у том смислу може говорити о стандардизованим величинама.

Ипак, неке лексеме прецизније дају податак о мери / величини него друге. На пример, када се каже *шака соли*, или *ребро чоколаде*, онда се зна на коју се количину мисли - онолико колико стане у шаку, ни мање ни више; 25 грама чоколаде, колико износи једно ребро чоколаде од 200 грама што је најчешћа тежина табле чоколаде за кување. На основу тога можемо разликовати релативну (оријентациону) квантификацију од објективне квантификације. Тако би лексеме које смо обележили као RQпот и за које смо рекли да се углавном користе као нестандардизоване мерне јединице (*длан, лакаѝ, ѝалац, ѝрса, ѝрсѝ, сѝоѝа, шабан и шака*) биле објективни квантификатори.

јер дају прецизан податак о количини / величини, док су све остале лексеме из регистра, у мањој или већој мери, у функцији релативне (оријентационе) квантификације.

Ако издвојимо сада само оне лексеме из регистра које непосредно дају податак о квантитету, детерминишући именицу која је објекат квантификације (или придев који детерминише именицу која је објекат квантификације), а то су лексеме уз које стоји ознака Qном, PQном, PFном, Qadj, доћи ћемо до податка који семантички фактори утичу на то да се управо ти делови тела јављају као средства за квантификацију (*брк, влас, враић, глава, глежањ, длака, длан, зуб, колено, лакаић, њалац, њас (њојас), њрсић, ребро, сивоја, сџрук, шабан, чланак и шака*). Посебно се могу издвојити они делови тела који се јављају у функцији Qном односно као локализатори оријентационог типа (*враић, глежањ, колено, њојас, сџрук и чланак*).

Глежањ, чланак, колено, њојас, сџрук и враић – управо овим редоследом јер он указује на различиту, градирану, растућу удаљеност ових делова тела од стопала / земље – “гранични” су, а притом на изванредан начин и сужени делови тела (*глежањ / чланак* раздваја стопало од ноге, *колено* дели ногу на доњи део (лист) и горњи део (бутина), *њојас / сџрук* је граница између горње и доње половине тела, *враић* раздваја главу од тела), и као такви су место прегрима. То је оно што их оспособљава за мерење висине неке појаве или објекта, јер се у свести човека успоставља појам о ограниченој целини која онда може да служи као средство за мерење (одмеравање).

Слично је и са осталим лексемама. *Глава* је горњи део тела на граници, на изванредан начин одвојив и представља целину за себе. *Длан* је периферни део тела на граници, на изванредан начин одвојив и представља целину за себе, а уз то је још и покретан, што је такође битан семантички фактор. *И лакаић*, премда се заправо као мера узима подлактица, на изванредан начин представља целину за себе, покретан је, може да се стави у одређен положај и лако прислони на објекат који се мери. Слично је и са *њалицем* - периферни део тела, покретљив, лако може да се прислони, на изванредан начин одвојив; *њрсџићом* - периферни део тела, покретљив, лако може да се прислони, на изванредан начин одвојив; *сивојом (шабаном)* - периферни део тела, представља целину, лако може да се прислони; *шаком* - периферни део тела, на граници, лако може да се стави у одређени положај или прислони, на изванредан начин је одвојива односно представља целину, а савијањем добија и запремину.¹³

4. ЗАКЉУЧАК

Испитивање је показало да се поједине лексеме којима се означава део људског тела користе као квантификатори.

¹³ Да је ово битан семантички фактор показује лексема *жуиљај* која има функцију партикуларизатора квантификационог типа. Наиме, како пише М. Ивић у раду О партикуларизаторима „поједини именички изрази изведени од глагола, као српскохрватско гутљај [воде или слично] ... функционишу такође као партикуларизатори квантификационог типа. Ово стога што својим значењем сугерирају да се ради о онолико одговарајуће материје колико се обично обухвати остварењем подразумеване акције, а ми, опет на основу стеченог искуства, знамо приближно која би количина у таквом случају могла доћи у обзир” (стр. 3). Слично је и у примерима *корак, њрсџохваић, њређрић, нарамак*.

- Квантификаторско значење појединих лексема наслеђено је из времена када су се те лексеме користиле као нестандардизоване, али конвенционалне мерне јединице (тзв. народске), углавном за одређивање приближне вредности.
- Ове лексеме регуларном метонимијом развијају квантификаторско значење као секундарно значење (висина, ширина, површина, запремина коју тај део тела заузима), мада тај потенцијал није увек искориштен.
- Код многих лексема квантификаторско значење је удружено са партикуларизаторским.
- Да би нека лексема могла да добије значење и функцију квантификатора, неопходно је да у свом семантичком садржају поседује сему о броју и сталности тога броја. Зато се као квантификатори увек користе делови тела одраслог, формираног човека.
- Да би се реализовало квантификаторско значење, неопходна је семантичка позиција са семантичким детерминатором.
- На оспособљавање лексеме која означава део људског тела за вршење квантификаторске функције утичу следећи семантички фактори: положај и место дела тела у односу на тело у целини - погоднији су они делови тела који су крајњи (периферни) и који се могу ставити у одређени положај (покретљиви су, могу се прислонити), односно они делови тела који су на изврстан начин одвојиви тј. представљају целину, као и они који имају запремину.
- Лексичко-семантичка група лексема којима се означавају делови људског тела је затворена, али постоји могућност за реализовање нових квантификаторских значења (*ребро чоколаде*).

ИЗВОРИ:

- Матешаћ, Јосип (1982). *Фразеолошки рјечник хрватскога или српског језика*. Загреб: Школска књига.
- Речник српскохрватског књижевног језика* (1967-1976). Нови Сад – Загреб: Матица српска и Матица хрватска I-IV, Матица српска V-VI.
- Семантичко-деривациони речник* (2003). Свеска 1: Човек – делови тела (редакторке: Гортан-Премк, Д. и др.). *Лингвистичке свеске 3*. Нови Сад: Филозофски факултет.

ЛИТЕРАТУРА:

- Гортан-Премк, Даринка (1997). *Полисемија и организација лексичког система у српском језику*. Београд: Институт за српски језик САНУ. Јужнословенски филолог. Нова серија, књ.14.
- Ивић, Милка (1980). О „партикуларизаторима”. *Јужнословенски филолог*. XXXVI: 1-12.
- Ивић, Милка (1995). Избројивост онога што именица означава као граматички проблем. *Лингвистички огледи*: 9-35.

- Ивић, Милка (1973). О неким синтаксичким конструкцијама с квантификаторима у стандардном српскохрватском. *Јужнословенски филолоџ*. XXX/1-2: 329-335.
- Касирер, Ернест (1985). *Филозофија симболичких облика - (први део - Језик)*. Нови Сад: Дневник - Књижевна заједница Новог Сада.
- Пипер, Предраг (1981). О типовима квантификатора у српскохрватском језику. *Научни саставак славистиџа у Вукове дане*. 11/2: 93-105.
- Прћић, Твртко (1997). *Семантиџика и праџмаџика речи*. Сремски Карловци - Нови Сад: Издавачка књиџарница Зорана Стојановића.

Ivana Konjik

PARTS OF THE HUMAN BODY AS QUANTIFIERS

Summary

The Data analysis has shown that lexemes which are used for naming and denoting parts of the human body could develop the meaning of quantifiers by regular metonymy. The semantic position (the existence of a quantifying object, the so called semantic determinant) is necessary and the position of a body part in relation to the body as a whole (parts of the body which are peripheral and movable) is decisive. A certain number of these lexemes are also used as metric units (hand, finger, foot, and etc).